

Gabriel Rei-Doval & Fernando Tejedo-Herrero (eds.) (2019): *Lusophone, Galician, and Hispanic Linguistics: Bridging Frames and Traditions*. London / New York: Routledge, 282 pp.

O PRESENTE VOLUME reúne 14 estudos enmarcados nas lingüísticas lusófona, galega e hispánica e repartidos en tres bloques temáticos. Como insinúa o seu subtítulo e declaran, na introdución, os seus editores ten como obxectivo tender pontes entre fórmulas e tradicións asociadas ás linguas portuguesa, galega e española. O desenvolvemento histórico e as prioridades actuais das tradicións representadas foron configurados polo diverxente status social das linguas que centran o interese do volume e isto converte a súa finalidade nun estimulante desafío.

A primeira parte, *Historiography and epistemology*, abre co traballo de Francisco Moreno-Fernández («Hispanic linguistics: Epistemological labels, contents, and borders», pp. 15-37), que analiza os límites e os contidos da lingüística hispánica. O capítulo comeza repasando a historia do termo *hispánico*, prestando atención ás diversas forzas ideolóxicas que moldean o seu uso ao longo dos séculos ata chegar á identificación do termo coa lingua española e as súas culturas. A seguir, o autor atende á traxectoria recente da lingüística hispánica, na cal identifica dous paradigmas: o pidaliano, de carácter historicista e filolóxico e interesado polos estudos literarios, dominante durante a primeira metade do século XX; e o hispánico, que tomou forza a partir dos anos 1980, cunha clara inclinación cara á lingüística e atraído polas variedades xeográficas e a lingua falada. Tras examinar brevemente o xurdimento da etiqueta *lingüística lusófona*, Moreno-Fernández mostra como a diversidade curricular das universidades de Hispanoamérica e os Estados Unidos conecta cos paradigmas anteditos.

Dante Lucchesi («Sociolinguistic history of Brazil», pp. 38-54) dá conta da situación lingüística actual do Brasil combinando a análise histórica coa lingüística de contacto. Así, o autor propónse explicar (i) a simplificación morfolóxica do portugués

brasileiro popular como un caso *leve* de transmisión lingüística irregular e (ii) as características particulares do portugués brasileiro como consecuencias do contacto lingüístico tanto entre falantes de linguas amerindias, africanas e europeas como entre amos e escravos. En primeiro lugar, o capítulo debuxa un panorama histórico que mostra como as condicións sociais do Brasil colonial impediron a aparición de linguas crioulas mais provocaron unha transmisión irregular da lingua hexemónica que levou á situación actual de polarización sociolingüística. Logo, profúndase no concepto de *transmisión lingüística irregular*, que pretende crear un marco máis flexible que o das situacións clásicas de crioulización: entre ambos existe unha diferenza de grao na intensidade dun mesmo proceso, a saber, a recuperación das estruturas gramaticais perdidas na situación inicial de contacto. O capítulo conclúe coa ilustración dalgunhas características do portugués brasileiro que poden ser debidas ao contacto histórico con linguas africanas.

Henrique Monteagudo («Galician and the Portuguese-speaking world from the perspective of translation», pp. 55-72) achégase ás relacións entre galego e portugués (europeo e brasileiro) considerando os numerosos aspectos que derivan da *tradución* de textos dunha lingua á outra. Para enmarcar a discusión, o autor introduce nocións como o carácter polinómico do galego (varias normas para a mesma lingua), o pluricentrismo do portugués (diversas variedades estándar asociadas a cadanseu centro de poder) e a interposición do castelán (o rol de mediador que esta lingua xoga entre o galego e o resto de linguas). O groso do capítulo ocúpalo, por unha parte, un pormenorizado repaso das traducións do galego ao portugués e viceversa nas últimas décadas e, por outra parte, unha avaliación das diversas estratexias empregadas á hora de poñer en circulación libros escritos orixinalmente en portugués en Galicia e libros galegos en Portugal. O anterior leva o autor a sinalar a necesidade de considerar os variados aspectos que interveñen na produción e recepción dos textos para alcanzar o éxito neste caso de comunicación intercultural.

O traballo de Ernesto González Seoane e Gabriel Rei-Doval («Language standardization and purism: A historiographical approach to Galician grammar and lexicography in the 19th century», pp.73-91) pon o foco na planificación do corpus do galego e nas ideoloxías lingüísticas que dan forma a este proceso durante as fases iniciais da recuperación da forma escrita da lingua, no século XIX. González Seoane e Rei-Doval presentan as primeiras obras gramaticais e lexicográficas modernas e mostran como os autores destas asumen unha subsidiariedade a respecto do español que os leva a impoñer unha perspectiva contrastiva nos seus dicionarios e gramáticas. A dependencia da lingua dominante tamén determina o tipo de argumentos empregados na lexitimación do galego como lingua escrita e crea unha situación de hibrididade

percibida como negativa por certos sectores. Tal situación motiva o xurdimento de ideoloxías puristas, que impoñen a práctica do diferencialismo en moitos escritores e escritoras da época.

A primeira parte do volume conclúe co capítulo de Rosario Álvarez («Galician linguistics: Between Hispanic philological tradition and visibility in the Luso-Brazilian sphere», pp. 92-112) sobre a (historia da) lingüística galega, cuxo decurso *irregular* lle serve á autora para presentar esta tradición lingüística como algo máis que unha área científica: un espazo de resistencia e intervención social. Un aspecto interesante desta contribución é a proposta de periodización da lingüística galega, cunha primeira etapa (aprox. 1860–1965), a dos «Precusores», marcada pola aparición esporádica de traballos e o illamento a respecto doutras tradicións; unha segunda etapa de «emerxencia» (aprox. 1965–1990), en que se intensifica o traballo, principalmente para atender ás necesidades derivadas da incorporación do galego ao ensino universitario e, coa oficialización posterior, a novas áreas da esfera pública; e unha terceira etapa de «madurez», que comprende desde os anos 1990 ata hoxe, caracterizada por unha maior especialización e proxección exterior. O restante da contribución fai zoom sobre estas dúas últimas etapas e detalla os principais elementos que subxacen á construción da lingüística galega: a prioridade outorgada á lingua oral no traballo de campo e na descrición lingüística, o estudo da tradición escrita e a elaboración de recursos a partir dela, o desenvolvemento da variedade estándar e, por último, a difusión dos resultados da investigación en diferentes fronteas.

A segunda parte do volume, *Linguistic analyses*, iníciase Mary Johnson e Scott A. Schwenter («NEG-NADA: Discourse-pragmatic licensing of non-canonical negation in two related languages», pp. 115-134) cun estudo contrastivo entre portugués brasileiro e español arxentino. Centran a súa atención construcións negativas do tipo *Não morreu nada / No murió nada* (en resposta a algo como *Penso que seu pai morreu*). O portugués brasileiro ten un sistema bastante complexo de negacións non canónicas e a construción examinada diferénciase das súas competidoras por unha énfase da negación produto da orientación escalar que proporciona *nada*. A situación en español arxentino é bastante diferente, pois NEG-NADA ten uns contextos de uso menos restrinxidos nesta variedade e pode negar calquera proposición que forme parte do terreo común (*common ground*). A detallada análise dos contextos de uso levada a cabo neste estudo revela diferenzas notorias entre dúas construcións case idénticas desde o punto de vista formal.

Ana M. Anderson («Wheat and pimples: Toward a prototypical, individualized approach to understanding metaphor», 135-150) revisa a división entre metáforas conceptuais, aquelas que estruturan unha entidade determinada a partir dun dominio

que lle é alleo, e metáforas de imaxe (*image metaphors*), aquelas que evocan unha imaxe mental rica e se aplican a situacións máis específicas. Os datos analizados foron obtidos de dúas informantes galegas falantes de español, ás cales se lles pediu que explicasen un total de 57 metáforas. A análise mostra que a extensibilidade e a riqueza da imaxe mental varían en grao dunha metáfora a outra: existen casos de expresións claramente pouco extensibles pero ricas en imaxe, como *media naranja*, mais tamén outras que combinan baixos ou altos niveis das dúas propiedades, como *a toda leche* para o primeiro caso e *partirse de risa* para o segundo. Estes resultados cuestionan a rixidez da división entre os dous tipos de metáforas e reclaman un achegamento prototípico en que se recoñeza o solapamento entre as categorías.

Jonah Conner («Debonding of three Hellenisms in Spanish: *macro-*, *mega-*, and *(p)seuso-*», pp. 151-167) estuda tres casos de *desligamento* de morfemas, isto é, un tipo de degramaticalización polo cal unha unidade morfolóxica se converte nunha unidade sintáctica. Nas primeiras páxinas da súa contribución, Conner trata algunhas nocións chave na lingüística histórica e pon de manifesto a pouca atención recibida polos diversos tipos de degramaticalización. Os seus estudos de caso céntranse no español contemporáneo: *macro-* e *mega-* están nas primeiras fases do desligamento, con usos pospostos típicos dos adxectivos pero con escasos exemplos da flexión propia desta clase de palabras; *(p)seuso-*, pola contra, encóntrase nun estadio máis avanzado de desligamento, os seus usos adxectivos son máis antigos e presenta unha flexión máis xeneralizada, a pesar de conservar a posición prenominal propia dos prefixos.

A contribución de Andrés Enrique-Arias («Testing contact-induced change in the Spanish of Mallorca: Insights from a historical perspective», pp. 168-183) explora os beneficios de incorporar unha perspectiva diacrónica aos estudos de mudanza por contacto. O estudo cuestiona o amplamente asumido principio de que o contacto entre linguas provoca irremediamente mudanza lingüística. Deste xeito, o tratamento de datos do español de Mallorca suxire que casos aparentes de mudanza por contacto son en realidade exemplos de declive por converxencia co estándar carente de contacto, desaceleración de mudanzas en curso ou conservación de trazos comúns co catalán perdidos noutras variedades de español. Este achegamento multidimensional á mudanza e ao contacto enfronta problemas metodolóxicos (principalmente, a dificultade de obter datos de suficiente calidade) mais ten o potencial de deitar luz nova sobre asuntos centrais para a teoría lingüística.

Kenneth J. Wireback, no capítulo final da segunda parte («On grammaticalization and the development of Latin /n̥r/ in Spanish, Portuguese, and other varieties of Western Romance», pp. 184-201), ocúpase da problemática evolución en español e portugués, principalmente, da secuencia latina /n̥r/ (vogal átona precedida de nasal

alveolar e seguida de /r/; v.g. GENERUM > *xenro*). A síncope da vogal desta secuencia produce un encontro de consoantes problemático que dá lugar a solucións variadas (conservación, asimilación, metátese, epéntese de /d/), a diferenza do que acontece con outras secuencias similares, como /m̃r/, onde a epéntese de /b/ mostra unha gran regularidade. A escaseza de resultados epentéticos atribúese ao efecto da gramaticalización, que favorece a redución fonolóxica e, en consecuencia, desfavorece un fenómeno de adición como a epéntese: a redución de /ñr/ parece ter comezado nas raíces verbais das formas de futuro e de condicional, sometidas a intensa gramaticalización, para estenderse desde aí a outras (clases de) palabras. O autor apoia a súa argumentación nunha detallada casuística a que dificilmente se pode facer xustiza aquí.

A terceira e última parte do volume, *Language and society*, comeza co capítulo de Manuel Díaz-Campos e Stephanie Dickinson («Using statistics as a tool in the analysis of sociolinguistic variation: A comparison of current and traditional methods», pp. 205-226). Os autores comparan unha selección de tres ferramentas estatísticas para a análise sociolingüística (árbores de inferencia condicional, modelos mixtos e regresión loxística) e aplícanas a dous casos de variación en español venezolano (a estrutura ‘*más* + palabra negativa’ e a alternancia entre *ser* e *estar* como cópulas). As diferentes probas estatísticas dan os mesmos resultados no tocante aos preditores relevantes: as tres seleccionan, no caso de ‘*más* + palabra negativa’, só a polaridade e o nivel socioeconómico e, no caso da alternancia de cópula, as catro variables consideradas. Este estudo contrastivo de varios métodos de análise confirma a comparabilidade, a fiabilidade e a adecuación dos mesmos nos estudos sociolingüísticos e variacionistas en xeral.

Michael Gradoville («The disappearance of the Morphological Future from the educated spoken Carioca Portuguese», pp. 227-245) atende á competencia entre o futuro morfolóxico (*choverá*) e as perífrases de futuro (*vai chover*, *ha de chover* etc.) na expresión da futuridade e valores próximos en portugués brasileiro. Concretamente, o estudo examina a lingua culta oral do Río de Xaneiro dos anos 1970, tendo en conta variables sociais (orixe dos pais, sexo e idade dos informantes) e lingüísticas (lonxitude e regularidade da raíz verbal, persoa do verbo, tipo de oración etc.). Os resultados do modelo de efectos mixtos indican que as variantes innovadoras (as formas perifrásticas) eran empregadas con maior asiduidade por xente nova e de sexo feminino, o cal é interpretado polo autor como indicador do progreso da mudanza en prol de formas analíticas para o futuro. Ademais, o uso do futuro morfolóxico asóciase a variantes lingüísticas como a terceira persoa, os lemas verbais frecuentes e eventos de ocorrencia dubidosa. No seu conxunto, os resultados sérvenlle ao autor para concluír que a substitución do futuro morfolóxico polo perifrástico está próxima a consumarse no portugués do Brasil.

Maria Marta Pereira Scherre, Lilian Coutinho Yacovenco e Maria da Conceição de Paiva («An overview of Luso-Brazilian sociolinguistics: Second person pronouns», pp. 246-262) ofrecen unha visión panorámica da sociolingüística actual no Brasil e en Portugal, mediante a discusión dun asunto central na gramática do portugués contemporáneo, os pronomes de segunda persoa. Antes de entrar en materia, as autoras fan un breve repaso histórico dos estudos variacionistas en portugués europeo e en portugués brasileiro, que revela o papel xogado por este tipo de traballos na descrición das variedades lingüísticas implicadas e no esclarecemento das súas semellanzas e diverxencias. Tras dar conta da complexa paisaxe que atopa a investigadora cando se achega ao uso dos pronomes de segunda persoa en Portugal e no Brasil, o capítulo céntrase nas formas *você* e *tu* na variedade brasileira. A explotación de fontes secundarias permite comprender a intrincada variación social e xeográfica que amosa o fenómeno, que as autoras sintetizan en catro subsistemas, tendo en conta o uso alternativo das dúas formas de segunda persoa e os seus padróns de concordancia.

O volume pecha coa contribución de Obdulia Castro («Phonetic (non)prestige markers in Galician, in contrast with Portuguese and Spanish: A sociolinguistic view», pp. 263-278), que examina a relación de varios elementos do sistema fonolóxico do galego co prestixio e a construción do estándar. Desta maneira, infórmase de fenómenos como o seseo, o yeísmo, a gheada, a (non) distinción entre /b/ e /v/, a articulación velar da nasal en coda ou a estrutura do sistema vocálico, dáse conta do prestixio e relación co estándar de cada un destes trazos fonolóxicos e contrástase coa situación do español e do portugués. O capítulo conclúe cunha estimulante discusión que toca diversos asuntos chave na elaboración da variedade estándar galega, como a importancia do contacto con español e portugués, as dificultades para crear un estándar oral ou as actitudes ante a variedade normativa por parte de diversos perfís de falante.

Este libro achéganos unha colectánea de artigos rigorosos e innovadores ocupados dunha variedade ampla de temas, todos eles de primeiro interese científico. Esta diversidade de contidos xera unha riqueza de enfoques que se traduce nun achegamento interdisciplinario ás linguas española, galega e portuguesa e ás súas respectivas lingüísticas. Aínda que o obxectivo do libro non é o de dar unha imaxe global da actividade dos ámbitos de estudo tratados, o volume ofrece unha mostra dos principais focos de atención destas disciplinas. Neste sentido, os seus capítulos gozan de gran complementariedade: por exemplo, o perfil sociolingüístico do portugués brasileiro é presentado na primeira parte do volume e despois desenvolto mediante estudos de caso nas partes segunda e terceira. En liñas xerais, algo semellante aplica ao español. Os catro capítulos que tratan o galego non son menos neste aspecto: demostran unha grande eficacia á hora de dar unha imaxe global e coherente dos estudos lingüísticos

galegos e son, probablemente, os que máis pontes tenden coas outras tradicións de coñecemento representadas no volume. Non se pode obviar, porén, o gran peso que ten a lingua galega na primeira parte do libro, onde centra a atención de tres dos cinco capítulos, e a súa ausencia na segunda parte, que reúne cinco análises lingüísticas, algunhas delas contrastivas. É posible que esta diferente distribución reflecta contrastes nos intereses e prioridades das tradicións lingüísticas lusófona, galega e hispánica, mais precisamente estes contrastes son os que fan atractivo o diálogo entre elas e deben servir para estimular e reforzar o seu desenvolvemento conxunto.

■ VÍTOR MÍGUEZ